

**CAHİT SITKI TARANCI'NIN ŞİİRLERİNDEKİ 'AYNA' İMGESİNE
PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIM**

**A Psychoanalytic Approach to the "Mirror" Image in Cahit Sıtkı
Taranacı's Poems**

Servet TİKEN*

ÖZ

Sigmund Freud'un öncülüğüyle gelişen psikanalitik eleştiri yöntemi, sanatçının ruhsal yaşamöyküsünün ve bilinçaltının sanat eserlerinin oluşumundaki etkisini araştırır. Sanatçıların eserlerindeki çeşitli yönelimleri, bu eleştiri yöntemi için veri oluşturur.

Psikanalistlerin farklı yaklaşımlarla değerlendirdikleri bir nesne olan 'ayna', birtakım ruhsal eğilimlerin saptanmasında belirleyici bir işleve sahiptir. Bu bakımdan bu nesneye belirgin bir şekilde yer veren sanatçıların eserleri, psikanalitik bir eleştiri yapılmasına imkân verebilir. Gündelik yaşamda karşılaşılan ayna takıntısının sanat eserlerinde de görülmesi, sanatçının ruhsal durumu ile ilgili ipuçları verir.

Bu makalede, Cumhuriyet dönemi şairlerinden Cahit Sıtkı Taranacı'nın şiirlerinde sıkça karşılaştığımız ayna imgesi üzerine psikanalitik bir çözümleme yapılarak, şairin ruhsal durumu ile söz konusu imgenin kullanımı arasındaki etkileşim tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Şiir, Cahit Sıtkı Taranacı, psikanaliz, yaşamöyküsü, ayna.

ABSTRACT

Psychoanalytic criticism method, developed by Sigmund Freud analyzes the effect of the spiritual biography and subconscious of the artist on the development of an art work. Various orientations of artists in their works constitutes data for this type of criticism.

"Mirror", an object assessed with different approaches by psychoanalysts has a function in determining some psychological tendencies. Therefore, works of artists using this object apparently enables psychoanalytic criticism. Finding the mirror obsession seen in daily life in art works, too gives hint about psychological situation of an artist.

In this research, it was aimed to determine the interaction between psychological situation of the poet and use of the said image by psychoanalytic analysis on the mirror image we frequently meet in Cahit Sıtkı Taranacı's poems, one of the poets of Republic period.

Key Words: Poetry, Cahit Sıtkı Taranacı, psychoanalysis, biography, mirror.

* Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Arş. Gör.

Giriş: Psikanalitik Eleştiri Kuramı

19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında, Sigmund Freud'un ortaya attığı, bilinçaltının insan davranışlarındaki önemini temele alan psikanaliz yöntemi; bilinçaltına itilmiş, doyurulmamış duyguların, çeşitli davranış bozukluklarının ve ruhsal hastalıkların kaynağı olduğu savını ileri sürer. Psikanalizi "belli birtakım sinir hastalıklarının tedavi metodu"¹ diye tanımlayan Freud, cinselliğin önündeki toplumsal baskıların, bireyde bastırılmış duyguların oluşmasına sebep olduğunu ve bu duyguların bilinçaltının içeriğini oluşturduğunu söyler.

Psikanalize göre bastırılan, ama ortadan kaldırılamayan duygu ve istekler, belli durumlarda birer hastalık kaynağı haline girerek nevrozlar diye tanımlanan patolojik olayları yaratırlar. Bu durumlarda söz konusu istek ve duygular, bastırmaya uğradıkları için kendilerini açıkça ortaya koyamayarak, başka yollardan bir çıkış noktası arar ve kendilerini başka görünümlere sokarak 'belirti'leri oluşturur. Bu belirtilerin gerçek varlığını ortaya çıkarmak ve bu belirtilerin kaynaklarını hastanın bilincine getirmek, psikanalizin temel aracıdır.²

Freud'un öncülüğünü yaptığı psikanaliz üzerine, Otto Rank, Alfred Adler, Carl Gustav Jung ve Jacques Lacan gibi araştırmacılar çeşitli kuramsal çalışmalar yapmışlardır. Böylelikle psikanaliz, kimi yerlerde Freud'un öne sürdüğü bazı tezlerle karşı çıkan önermelerle birlikte derinlik ve çeşitlilik kazanmış ve 20. yüzyılda farklı disiplinlere de kaynaklık eden bir bilimsel disiplin olarak ortaya çıkmıştır.

Psikanalizin kurucusu Freud ve birçok öğrencisi (Theodor Reik, Otto Rank, Hanns Sachs, Wilhelm Stekel, v.b.) edebiyat ürünlerinden yararlanmışlar, oradaki karakterleri, yaşayan denekler gibi kendi amaçlarını gerçekleştirmede, kendi tezlerini savunmada bir araç olarak kullanmışlardır.³ Freud ve takipçilerinin edebiyat metinlerine yaklaşımlarıyla bir tedavi yöntemi olarak bilim dünyasına tanıtılan psikanaliz, sanat eserlerinin açıklanma ve anlaşılmasına katkı sağlayan bir yöntem olarak, inceleme ve araştırmaların da hareket noktası olmuştur.

Edebiyat eserlerine psikanalizin nasıl uygulanacağını ilk örneklerini Freud vermiştir. *Düşlerin Yorumu* adlı kitabında, sonradan çok işlenen Oidipus karmaşası izleğinin bir örneğini Sophokles'in *Kral Oidipus* oyununda

¹ S. Jankelevitch, Freud ve Psikanaliz", Sigmund Freud, *Cinsiyet ve Psikanaliz*, (Çev. S. Hilav), İstanbul 1981, s. 6.

² Jankelevitch, *a.g.m.*, s. 11.

³ Yılmaz Özbek, *Edebiyat ve Psikanaliz*, Konya 2007, s. 15.

bulmuştur.⁴ Çocukta ilk cinsel yönelimin anneye karşı gerçekleştiği ve babaya karşı gizli bir rekabetin oluştuğunu öne süren Freud'a göre, "dünya edebiyatının en büyük üç eserinin (Sophokles'in Kral Oidipus Rex'i, Shakespeare'in Hamlet'i ve Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler'i) aynı konuyu, yani baba katillliğini ele alması rastlantı olarak açıklanamaz."⁵

Yaratma eylemini "psikolojik bir etkinlik"⁶ olarak gören psikanalistler, sanat eserinin sanatçının ruh dünyasıyla olan ilişkisine dikkat çekerler. Bilinçaltının birçok sanatçının bes kaynağı olduğunu ve sanat eserinin, bir hayal ürünü olmasının yanında sanatçının bilinçaltından sızan ruh hallerinin de yansması olduğunu ileri sürerler.⁷ Freud'un sanat kuramına göre, insan gerçek dünyada bastırıldığı isteklerini hayal kurma yolu ile elde etmeye çalışır. Bu hayal kurma eylemi ile sanatçı arasında yakın bir ilişki vardır. Gerçek dünyada tatmin edemediği isteklerle dolu olan sanatçı da bir ruh hastasına yakın sayılır.⁸ Wilhelm Steckel'e göre de, sadece sanatçılar değil, peygamberler, filozoflar ve mucitler de nevrotik tiplerdir.⁹

Psikanalistlerin sanat etkinliğine yaklaşımları ve çeşitli eserler üzerine yaptıkları değerlendirmeler, psikanalitik edebiyat eleştirisinin ortaya çıkmasına kaynaklık eder. Psikanalitik eleştiri yöntemini uygulayanlar, psikanalizin verilerini kullanarak çözümler yapar. "Bir psikolog, bir ruh doktoru, hastanın bilinçaltını aydınlatarak hastayı etkileyen öğeleri belirlemeye çalışıyorsa, bu defa yazın eleştirisi ile uğraşanlar da yapıtlardaki kurmaca kahramanların bilinçaltını ve dolayısıyla metnin arka planını aydınlatmak için psikanalizin birikimlerini kullanır."¹⁰

Psikanalitik eleştiri yöntemi, sanatçının ruhsal yaşamöyküsü üzerine yoğunlaşarak, sanat eserine etki eden kaynaklara eğilir. Sanatçının anı ve mektuplarının büyük ölçüde yol gösterici olduğu bu eleştiri yönteminde, metne ışık tutacak ayrıntılar tespit edilerek, sanatçının bilinçaltının eser üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanır. Sanatçıların eserlerinde kullandıkları ifadeler, ele aldıkları konular, eserlerine taşıdıkları kişiler ve nesnelere, bu tür araştırmalara veri oluşturur. Birtakım ruhsal eğilimlerin saptanmasında belirleyici özelliğe sahip nesnelere biri de aynadır.

⁴ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul 2001, s. 153.

⁵ Sigmund Freud, "Dostoyevski ve Baba Katillliği" Freud-Jung-Adler, *Psikanaliz Açısından Edebiyat*, (Çev. S. Hilav), İstanbul 1981, s. 22.

⁶ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji*, (Çev. E. Gürol), İstanbul 1997, s. 308.

⁷ Özbek, *a.g.e.*, s. 15.

⁸ Moran, *a.g.e.*, s. 151.

⁹ Ahmet Sarı, *Psikanaliz ve Edebiyat*, Ankara 2008, s. 61.

¹⁰ Özbek, *a.g.e.*, s. 7.

Psikanalizde Ayna

Psikanaliz çalışmalarında ayna, birçok bulgunun ortaya çıkmasına kaynaklık eden bir nesne olarak dikkat çekici işlev üstlenir. Gündelik hayatın adeta vazgeçilemez eşyalarından olan ayna, bir takım davranış bozuklarının ve ruhsal hastalıkların tespitinde psikoloji uzmanları için hareket noktası oluşturur.

Ayna ile ilgili ileri sürülen tezlerden, psikanalist Jacques Lacan'ın "ayna evresi" diye tanımladığı süreç, en geniş açılımlardan birine karşılık gelir. Lacan, psikanaliz çalışmalarında önemli bir yer tutan açıklamalarıyla, özne-ben ilişkisi üzerine imgesel bir açılım sağlayarak çeşitli görüşler ortaya koyar.

Lacan, 3 Ağustos 1936'da Uluslararası 14. Psikanaliz Kongresi'nde sunduğu "Ayna Evresi"¹¹ başlıklı tebliğinde, bebeğin şempanzenin gerisinde kaldığı yaşayken bile, aynadaki imgesini kendisi olarak tanıyabildiğini söyler. Aynadaki yansıması karşısında altı aylık bebeğin, sevinçli bir çaba ile bedeninin durumunu az çok sarmaya benzer bir tavırla eğerek, imgenin bir anlık parçasını tekrar yakalamaya çalıştığı gözlemini aktarır.¹² Bu gözlemden hareketle Lacan, insandaki 'ben' kavramının önceden var olmadığı, sonradan oluştuğu sonucuna varır ve insan yavrusunda oluşan, tamamen imgesel olan bu 'ben'in dildeki özne olan 'ben' olmadığı görüşünü ileri sürer.¹³

"Narsistik evre olarak kabul edilebilecek ayna evresi çocuğun henüz psikomotor koordinasyonu düzeyinde bir bütünlük olarak yaşamadığı bir deneyime, aynadaki kendi imgesi veya bir başkasının (özellikle annesinin) bütünsel imgesi sayesinde önceden ulaşması ve bu sayede 'ben' denilebilecek, dil içinde 'ben' ile ifade ve temsil edilebilecek bir deneyim kazanması bakımından anlamlıdır. Bu tespitin önemi narsisizmi daha baştan bütünleşmiş bir imgeye, bir ideale, bir fanteziye bağlamış olmasıdır."¹⁴

Lacan, çocukta birey duygusunu yaratan ayna deneyimini, sevinçli bir an olarak kavrar. Françoise Dolto ise, Lacan'ın tersine bunu acı bir iğdiş sınavı olarak görür. Çocuğun kendi varlığıyla, soğuk ve düz bir yüzeye yansıyan ayna imgesi arasında bir yarılma başlar. Beden imgesiyle ayna imgesi arasındaki bu

¹¹ Lacan'ın sunduğu tebliğ, *The International Journal of Psycho-analysis* (sayı 18, bölüm 1, Ocak 1937, 78) dergisinde duyurulmuştur. 1949'a kadar basılı bir örneği çıkmamıştır. Bkz. Malcolm Bowie, *Lacan*, (Çev. V. P. Şener), Ankara 2007, s. 25.

¹² Jacques Lacan, "Psikanaliz Deneyiminin Ortaya Koyduğu Biçimiyle "Özne-Ben" in İşlevinin Oluşturucusu Olarak Ayna Evresi", *Felsefe Yazıları 1. Kitap*, İstanbul 1982, (Çev. N. Kuyaş), s. 149-150.

¹³ Dursun Balkaya, *Lacan'ın Psikanalizi ve Bir Yazınsal Yapıt Çözümlemesi*, Erzurum 2005, s. 34.

¹⁴ Saffet Murat Tura, *Günümüzde Psikoterapi*, İstanbul 2005, s. 234.

uyumsuzluk, çocuğun görünüşler dünyasına dramatik girişini başlatır.¹⁵ Böylelikle kişinin kendiliğinin farkına varma süreci, çocuğun henüz altı aylıkken suda, annenin veya bir başkasının göz bebeklerinde yahut ayna gibi bir imgeyi yansıtabilecek herhangi bir düzlemde kendi imgesiyle karşılaştığı Lacan'ın "ayna evresi" adını verdiği ayna deneyimi ile başlamış olur. Çocuğun aynada kendi bedenini keşfettiği bu deneyim, "narsisik bireyleşme"¹⁶ ile sonuçlanır.

Lacan ve Dolto'nun yanı sıra, Lichtenstein da, ayna imgesinin ruhsal sorunları olan kişilerin yaşamlarında oynadığı rolden yola çıkarak, yansılama olgusunun kimliğin belirlenmesindeki rolüne dikkat çeker. Aynaya bakma, aynayla ilgili törenler, psikotik hastaların animistik inançlarını, kaybolan benliğin aynadaki imge aracılığıyla geri alınabileceğine ilişkin bir yaklaşımı ifade ettiğini söyleyen Lichtenstein, narsisizm kavramının kabulünün, ilksel kimliğin ortaya çıkması ile yansılama deneyimi arasındaki bağıntının araştırılmasını zorunlu kıldığını belirtir.¹⁷

20. yüzyılda psikanalistlerin narsisizmle bağdaştırdıkları ayna imgesinin narsisist eğilimlere kaynaklık etmesi, Yunan mitolojisine kadar uzanır. Narsisizm sözcüğü Eski Yunan mitolojisindeki Narkissos'tan gelir. Mitolojiye göre, Nympha'lar (su perileri) olağanüstü güzel genç bir adam olan Narkissos'u arzularlar ama o, onlara hiçbir ilgi duymaz. Nympha'lardan biri olan Ekho (yankı) ona âşık olur ve ona yaklaşmayı dener. Narkissos'tan aşkına karşılık bulamayan Ekho, utanç içinde kaçarak, ardında dağlarda yankılanan sesini bırakır. Bunun üzerine Tanrılar, Narkissos'u karşılıksız bir aşkla cezalandırmaya karar verirler. Narkissos, suda yansıyan kendi görüntüsüne âşık olur ve kendi görüntüsüne kavuşmak isterken kendisini yansıtan suda boğulur. Nympha'lar, Narkissos'un boğulduğu yerde de nergis çiçeğini bulurlar.¹⁸

Yunan mitolojisindeki Narkissos'un öyküsünün "yankı" ve "yansıma" unsurlarını öne çıkarmasıyla, Lacan'ın "ayna evresi" ile dile getirdiği, çocuğun kendi yansımasıyla karşılaştığı an üzerine kuramsallaştığı görüşleri arasındaki ilgi dikkate değerdir. Narsisizmle adlandırılacak davranışların insanlığın ilkel dönemlerinden beri var olması ve ilkel zamanlardan beri süregelen yansıma kavramı ile narsisist tutumların ilişkisi, narsisizmle "ayna" arasındaki bağlantıya da işaret eder.

¹⁵ Elda Abrevaya, *Aynadan Ötekine -Çocuk Öznelliğinin Oluşumu Üzerine Bir Çalışma-*, İstanbul 2000, s. 75.

¹⁶ Abrevaya, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁷ Oğuz Cebeci, *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İstanbul 2004, s. 99.

¹⁸ Tura, *a.g.e.*, s. 223.

İlk narsisist deneyim olan ayna evresinden itibaren, insanlardaki narsisist davranış ve tutumlar farklı biçimlerde ortaya çıkar. Narsisist kişilikten kaynaklanan davranış bozukluklarını Saffet Murat Tura, “sürekli kendinden söz etme, büyüklenmeci bir övünme içine girme, kendinin aşırı farkında olma ve kendini izleme, zedelenebileceği ortamdan kaçınma, savunmaya yönelik kibir, uzaklık ve soğukluk, belirti düzeyinde beden sağlığıyla aşırı ilgililik ve buna bağlı kaygı, kendilik duygusunun kaybı...”¹⁹ diye sıralar.

Aynayla ilgilenme, narsisist eğilimler ifade edebileceği gibi dismorfik bozukluklara da işaret eder. Kişinin sıkça aynaya bakması dismorfik bir belirti olarak kabul edilir. Daha çok ergenlerde görülen bir hastalık olan dismorfofobi, kişinin hayalî ya da gerçek bir bedensel eksiklik ya da kusuruyla aşırı derecede uğraşması olarak tanımlanır. İlk kez 1880'lerde İtalyan psikiyatrist Enrique Morselli tarafından kullanılan dismorfofobi terimi, bedenle ilgili bir utanç takıntısı olarak tanımlanır.²⁰ Kişinin aynada kendisini seyrederek kendince kusurlarını bulup üzüntüye kapılması ve bu üzüntünün sonucuyla tedavi gerektirecek hastalıklı bir hal alması, dismorfofobinin önemli belirtilerinden biri olarak kabul edilir.

Aynanın, psikolojik çözümlenmeler için birçok veri barından bir eşya olması, eserlerinde ayna imgesine yer veren sanatçıların eserlerinin psikanalitik yaklaşımlarla değerlendirilmesine imkân vermektedir.²¹ Bundan hareketle ayna imgesini sıklıkla kullanan Cahit Sıtkı Tarancı'nın şiirleri üzerine psikanalitik bir çözümlenmeye girişildiğinde, söz konusu imgenin şairin ruhsal yaşamöyküsündeki yerini ve imgenin taşıdığı işlevi açıklamaya yönelik katkılar sağlayacağı görülür.

Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerinde Ayna İmgesi

Şiir ve hikâyeleriyle Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatına katkılar yapan Cahit Sıtkı Tarancı, (1910–1956) Türk edebiyatının en tanınmış şairlerinden biri olma ayrıcalığına sahip olmuştur. “Otuz Beş Yaş şairi” olarak ün kazanan Tarancı, şiirlerinde bireysel izlekleri öne çıkarmış, kendine özgü bir üslupla şiirde sanatsallığın arayışına girişmiştir.

İlk şiirini yirmi yaşında yayımlayan Tarancı'nın ilk dönem şiirlerine kötümser bir hava egemen olmuştur. Bu dönemde şair; ölüm korkusu, yalnızlık ve terk edilmişlik duygusunun ağırlık kazandığı örnekler sunmuştur. 1951'de

¹⁹ Tura, *a.g.e.*, s. 224.

²⁰ Bkz. Burcu Göksan, *Ergenlerde Beden İmajı ve Beden Dismorfik Bozukluğu*, İstanbul 2007, s. 4–16.

²¹ Ayna imgesi etrafında yapılan psikanalitik çözümlenmeler için bkz: Haluk Sunat, *Boşluğa Açılan Kapı*, İstanbul, 2004, s. 323–331 ve Nurdan Gürbilek, *Kör Ayna Kayıp Şark*, İstanbul 2004, s. 97–139.

evlendiği Cavidan Hanım'ı tanınmasıyla hayata bakışı değişen şair, *Düşten Güzel* adlı şiir kitabıyla birlikte şiirlerinde, yaşama sevincini ve yaşama bağlılığı dile getiren ifadelere yer vermiştir.²²

Yaşadığı mutlulukları, sevinçleri, sıkıntıları ve huzursuzlukları hikâye ve şiirlerine yansıtan şair,²³ sıklıkla kullandığı ayna imgesini de bu bağlamda şiirlerine taşımıştır. Kullanım sıklığı ve yüklendiği anlamsal çeşitlilikle ayna, Tarancı'nın şiirlerinde şairin ruhsal yaşamöyküsünü yansıtıcı bir işlev üstlenmiş, dikkat çekici bir imge olarak yer almıştır.

Tarancı'nın şiirlerinde, Lacan, Dolto ve Lichtenstein gibi psikanalistlerin işaret ettiği, yansılama olgusunun kimliğin belirlenmesindeki işlevini açığa çıkaran mısralar görülür. Bilge Ercilasun'un "şairin kendi iç dünyasına veya bilinçaltına kaçtığı"²⁴ tespitini yaptığı şiirde yer alan aynadaki yansıma, varoluşun sorgulandığı bir imge haline dönüşür:

*Aynadaki aksim, gölgem, bir de ben.
Var mıdır, yok mudur onlar sahiden?
Aşına değiller çektiklerime;
İçlerinden biri gelse yerime.*

*Ben bir gölge olsam, yahut bir hayal,
Onlar gibi hissiz, onlar gibi lâl.
Olsa bütün ömre bedel bir lâhzam;
Var görünsem, onlar gibi yok olsam!*

"Bir Lâhzam"²⁵

Bedenin aynadaki görüntüsü, dış görünüşün yansıması olduğu kadar, ruhsal kimliğin belirlenmesinde de etkilidir. Bedensel görüntüsünün aynadaki yansıması, şairi ruhsal görüntüsünün arayışına götürür. Beden-ruh ilişkisinin dev-cüce, iç-dış gibi karşıtlıklarla ele alındığı şiirde, aynada beliren imge aracılığıyla şair, varlığının ve ruhunun derinliklerini keşfe yönelir:

²² Bkz. Ramazan Korkmaz, *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı*, Ankara 2002, s. 326-327.

²³ Cahit Sıtkı Tarancı'nın yaşamöyküsünün eserlerindeki belirleyiciliği, şiir ve hikâyeleri arasındaki benzerlikler için bkz: İnci Enginün, "Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiir ve Hikâyeleri Arasındaki Paralellik", *Türk Dili*, Aralık 1958, S. 408, ss. 449-459.

²⁴ Bilge Ercilasun, Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirleri Üzerine Bir Araştırma", *Türk Dili*, Aralık 1985, S. 408, s. 462.

²⁵ Cahit Sıtkı Tarancı, *Otuz Beş Yaş -Bütün Şiirleri-*, İstanbul 2005, s. 51.

*İnsanlar içinden kurtulup, ne zaman
Aynamla baş başa, yapayalnız kalsam,
Akislerle susup, nihayet bir insan
Olduğumu bana hâtırlatır aynam.*

*Aynam, aynam bana bir devle bir cüce
Halinde gösterir içimle dışımı.
Bu müthiş tezadı duyup düşündükçe.
Nasıl zaptedeyip ben haykırışımı!*

“Dar Kalıp”²⁶

Tarancı, kız kardeşi Nihal'e yazdığı bir mektubunda “canım sıkıldığı vakit ya sokaklarda kendi kendime dolaşır veya aynanın karşısına geçer veyahut sevdiğimden birine mektup yazarım”²⁷ der. Ayna, şairin gündelik yaşamında da yalnızlığını gideren bir unsurdur. Şair, kendisini anlayan ve sevenin yalnızca aynadaki yansıması olduğunu düşünür. Ayna, yalnızlığın dışavurumu olduğu kadar, şair için bir sığınma yeri olarak belirir:

*Aynalar, aynalar, sevgili aynalar,
Yok beni anlayan, seven sizin kadar.
Öldükten sonra da, yine sizin kadar,
Kim beni düşünür, hayalimi saklar?
Aynalar, ne olur, siz yalnız aynalar.*

“Aynalar”²⁸

Şiirlerinde ayna imgesine sıklıkla yer veren şair, ayna ile narsisizm arasındaki bağlantıyı bilerek bu imgeyi kullanır. Şair dostu Ziya Osman Saba'ya yazdığı bir mektubunda kendinden uzun uzadıya bahsettikten sonra bir özeleştiri yapar: “Kusura bakma, Ziyacığım, gene hep kendimden bahsettim, ne yapayım. Önümdeki bardak ayna, tabak ayna, masa ayna, kâğıt ayna, kalem ayna, hep kendimi görüyorum senin gözlerinde bile Ziyacığım...”²⁹ Şair, kendisini kimsenin anlamadığından yakındığı bir başka şiirinde de yalnızlığını, yine tek başına aynadaki imgesiyle paylaşır. Aynanın dış çevreyi yansıtmaması ile çocukluk dönemindeki saflık arasında ilginin de kurulduğu şiirde,³⁰ ayna yalnızlığın yansıtıcısı olma işlevini üstlenir:

²⁶ Tarancı, *Otuz Beş Yaş-Bütün Şiirleri-*, s. 51.

²⁷ Cahit Sıtkı Tarancı, *Evime ve Nihal'e Mektuplar*, (hzl. İ. Enginün), Ankara 1989, s. 55.

²⁸ Tarancı, *Otuz Beş Yaş-Bütün Şiirleri-*, s. 52.

²⁹ Cahit Sıtkı Tarancı, *Ziya'ya Mektuplar*, (hzl. F. Duman), İstanbul 2007, s. 72.

³⁰ Bkz. Himmet Uç, *Psikanalitik Edebiyat*, Ankara, 2008, s. 7.

*Bir ayna parçasından başka beni kim anlar,
Bir mum gibi erirken bu bitmeyen düğünde?
Bir kardeş tesellisi verir bana aynalar;
Aynalar da olmasa işim ne yer yüzünde?*
“Yalnızlık”³¹

Tarancı, şiirlerinde ayna imgesine, yalnızlık, korku, tedirginlik, çaresizlik ve kimsesizlik gibi anlamlar yükler. Aynanın, şairin ruh dünyasında bu denli olumsuz çağrışımlar yaratması, kendine güvensizlik duygusunu yaşamasına bağlanabilir. Kardeşi Nihal’e yazdığı bir mektubunda, “öyle zamanlarım oluyor ki her şey ve herkes gözümde sifra düşüyor, aynada kendi kendime bakmaktan ürküyorum.” diyen şairin, ayna takıntısının mısralarına yansıdığı görülür. Aynayı, gece ve karanlık gibi imgelerle birlikte ele aldığı şiiri, şairin bir kaçış arzusu içinde olduğunu da gösterir:

*O biten günle beraber
Aynalarda gece olmuş;
Onlar, onlar ki geceleyin,
Gurbete düşmüş gibiler,
Sabır tuttukları yolmuş
Sabaha erişmek için!
O biten günle beraber
Aynalarda gece olmuş*
“Aynalarda Gece”³²

Yalnızlık ve ölüm duygusunun egemen olduğu şiirlerinde de ayna imgesi, şairin ruhsal durumunun yansıtıcısıdır. Ayna imgesini birçok şiirinde olduğu gibi gece ve siyah gibi imgelerle birlikte anan şairin, “nergislerin açtığı yerden” ifadesiyle, Yunan mitolojisindeki Narkissos’un kendi görüntüsüne âşık olup, yansımaya kavuşmak isterken suda boğulup ölmesine gönderme yapması da dikkat çekicidir. Şiirde nergis, su ve aynaya karşılık; gece, sessizlik ve ejderha imgeleriyle hayal ve gerçeklik karşıtlığı ele alınır:

*Gün çekildi pencerelerden;
Aynalar baştan başa تنها.
Ses gelmez oldu bahçelerden;
Gök kubbesi döndü siyaha.*

³¹ Tarancı, *Otuz Beş Yaş-Bütün Şiirleri-*, s. 34.

³² Tarancı, *Otuz Beş Yaş-Bütün Şiirleri-*, s. 66.

*Sular kesildi çeşmelerden;
Nerden dolacak bu tas nerden,
Nergislerin açtığı yerden
Ey kuş uçurtmayan ejderha?
“Korktuğum Şey”³³*

Sessizlik-şenlik, ölüm-yaşam gibi karşıtlıklarla birlikte ele alınan ayna, hüznün yanı sıra dünya hayatının geçiciliğini de yansıtır. Kırık ayna ile mezarlık arasında benzerlik kurulan şiirde, aynayla ölüm gerçekliği dile getirilir:

*Ve şehrin şenliğine karşılık
Susar servileriyle mezarlık.
Susar ve hatırlatır: -Bu kırık
Aynadaki hazin perişanlık
“Mezarlık”³⁴*

Şiirlerinde ayna imgesine dikkat çekici bir sıklıkla yer veren Tarancı'nın, bu imgeyle ruhsal dünyası arasında bir bağlantı olduğuna yakın arkadaşı Ziya Osman Saba da işaret eder: “Ben de bugün Türk şiirinin, aynalardan en çok, dikkati çekecek kadar çok bahsetmiş şairinin, aynalarla bir türlü alıp veremeyişinin sebebini daha o zamanlardan anlamış oluyordum. Aynı ruh kompleksi içinde yaşadığını işittiğim Ahmet Haşim gibi, Cahit Sıtkı da, fizik yapısından, kendi deyimiyle, dar kalıbından memnun görünmüyor; sabah, tıraş olurken aynada seyrettiği yüzünden sonra, bu yüzden, ancak küçük kızların, “hayatımda ilk erkek”i olabileceğine inanıyor; akşam demlendiği meyhanenin duvarlarında belki aynalar da bulunuyor, bu aynalardaki hayaline gözü ilişince, belki bu yüzden de birkaç kadeh daha atmış oluyordu.”³⁵ Onu hayatta en çok tanıyanların başında gelen Saba'nın, Tarancı'nın içinde bulunduğu ruh hali için söyledikleri, şairin gündelik hayattaki ayna takıntısını şiirlerine de taşıdığı düşüncesini destekler.

Tarancı, yaşadığı bohem hayatını dile getirdiği mısralarında, aynadaki görüntüsünden duyduğu rahatsızlığı sert bakan ayna benzetmesiyle anlatır:

³³ Tarancı, *Otuz Beş Yaş-Bütün Şiirleri-*, s. 128.

³⁴ Tarancı, *Otuz Beş Yaş-Bütün Şiirleri-*, s. 126.

³⁵ Ziya Osman Saba, “Cahit’le Günlerimiz”, Cahit Sıtkı Tarancı, *Ziya’ya Mektuplar*, s. 28.

*Paydos bundan böyle çılgınlıklara;
Sert konuşmaya başladı aynalar.
Yetişir koştum aşkın peşi sıra;
Bitirdi beni bu içki, bu kumar.
“Paydos”³⁶*

Dismorfik bozukluk olarak adlandırılan kişinin gerçek ya da hayali kusurları yüzünden ayna karşısında sıkça vakit geçirmesi ve aynadaki yansımından üzüntüye kapılması, Tarancı'ya ün kazandıran Otuz Beş Yaş şiirinde açıkça belirir. Mehmet Kaplan'ın “menfi bir narsisizm”³⁷ olarak değerlendirdiği şairin aynada uzun uzun kendisini seyretmesi, şaire ölüm korkusunun yanında tedirginlik ve üzüntü verir:

*Şakaklarım kar mı yağdı ne var?
Benim mi Allahım bu çizgili yüz?
Ya gözler önündeki mor halkalar?
Neden böyle düşman görünüyorsunuz,
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?
“Otuz Beş Yaş”³⁸*

1947 yılının Aralık ayında Çalışma Bakanlığı'na atanan Tarancı'nın çalıştığı ofiste, daha sonra evleneceği Cavidan Hanım'la tanışması hem hayatı hem de şiiri için bir dönüm noktası sayılır.³⁹ Hayata bakışındaki değişim, şiirlerinde daha önce sıklıkla olumsuz anlamlarla yüklü olarak yer bulan ayna imgesinde de kendini gösterir. Cavidan Hanım'a yaptığı ilk evlenme teklifinden⁴⁰ on beş gün önce yayımlattığı şiirindeki ayna imgesi, şairin ruh dünyasındaki değişimi gösterir. Ölümü, kimsesizliği ve güvensizliği anlatan ayna, artık şair için yaşama sevinci uyandıran bir duygunun nesnesi haline dönüşür:

*Buldum buldum yıllardır kaybettiğim aynayı
İşte en yaman çağımda ben yirmi yaşımda
Çok var böyle toz pembe görmemişim dünyayı
Yeniden kavak yelleri esiyor başımda
“Kış Gecesi Rüyası”⁴¹*

³⁶ Tarancı, *Otuz Beş Yaş-Bütün Şiirleri-*, s. 156.

³⁷ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri II*, İstanbul 1999, s. 100.

³⁸ Tarancı, *Otuz Beş Yaş-Bütün Şiirleri-*, s. 188.

³⁹ Korkmaz, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁰ Tarancı, 4 Temmuz 1951 tarihinde evleneceği Cavidan Hanım'a ilk evlilik teklifini 15 Şubat 1949 tarihli bir mektupla yapar. Bkz. Korkmaz, *a.g.e.*, s. 25.

⁴¹ Tarancı, *Otuz Beş Yaş-Bütün Şiirleri-*, s. 196.

Sonuç

Kişinin davranış ve tutumlarını açıklamak için birçok veri oluşturan ayna, psikanalistlerin ilgisini çekmiş, bedeninin aynadaki yansımalarının kişide uyandırdığı tepkiler araştırmalara konu edilmiştir. Bu noktada kişideki aynaya karşı ilginin, bazı ruhsal bozuklukların ortaya çıkmasında önemli bir işlev üstlendiğine dikkat çekilmiştir.

Türk şiirinin en tanınmış şairlerinden Cahit Sıtkı Tarancı'nın şiirlerinde ayna imgesini sıklıkla kullanması, şairin ruhsal durumu ile bu imge arasında bir ilişki kurulabileceğini gösterir. Bedensel kusurları olduğunu düşünen şairin şiirlerindeki ayna imgesi, varoluşsal arayışlara, narsisist eğilimlere ve dismorfik bozukluklara işaret eder. Hikâyelerinde de “ayna”ya dikkat çekici sıklıkta yer veren Tarancı'nın, şiirlerinde olduğu gibi hikâyelerindeki aynalar da, psikanalitik veriler sağlar.⁴² Şair, ayna imgesini şiirlerine olumsuz çağrışımlarla taşır ve bu imgeye yalnızlık, ölüm, tedirginlik, güvensizlik ve ümitsizlik gibi anlamlar yükler. Hem hayatını, hem de şiirlerini ele aldığı konular bakımından değiştiren Cavidan Hanım'la tanışmasından sonra yayımladığı şiirlerinde ise, ayna imgesini sadece bir kez kullanan şair, bu örnekte söz konusu imgeyi oldukça olumlu bir çağrışımla şiire taşır. Bu tutum, şairin ruh dünyasındaki değişiminin şiirlerindeki imge tasarrufuna da etki ettiğini gösterir.

Tarancı'nın şiirleri bütünüyle dikkate alındığında, psikanalitik çözümler için birçok yönden veriler barındırdığı görülür. Şiirlerinde çokça tekrarladığı ayna imgesi de, şairin ruh dünyasından kesitler sunar ve sanatçının ruhsal yaşantısının edebiyat metnine yansımalarına örnek oluşturur.

⁴² Bkz. Cahit Sıtkı Tarancı, *Gün Eksilmesin Pencereden*, (hzl. F. Duman), İstanbul 2007.

KAYNAKÇA

- ABREVAYA, Elda, *Aynadan Ötekine -Çocuk Öznelliğinin Oluşumu Üzerine Bir Çalışma-*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2000.
- BALKAYA, Dursun, *Lacan'ın Psikanalizi ve Bir Yazınsal Yapıt Çözümlemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005.
- BOWIE, Malcolm, *Lacan*, (Çev. V. Pekel Şener), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- CEBECİ, Oğuz, *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İthaki Yayınları, İstanbul 2004.
- ENGİNÜN, İnci, “Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiir ve Hikâyeleri Arasındaki Paralellik”, *Türk Dili*, S. 408, Aralık 1985, ss. 449–459.
- ERCİLASUN, Bilge, “Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma”, *Türk Dili*, S. 408, Aralık 1985, ss. 460–469.
- FREUD, Sigmund, “Dostoyevski ve Baba Katilliği”, Freud-Jung-Adler, *Psikanaliz Açısından Edebiyat*, (Çev. Selâhattin Hilav), Dost Kitabevi Yayınları, 2. bs., İstanbul 1981.
- GÜRBİLEK, Nurdan, *Kör Ayna, Kayıp Şark*, Metis Yayınları, İstanbul 2004.
- GÖKSAN, Burcu, *Ergenlerde Beden İmajı ve Beden Dismorfik Bozukluğu*, Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Psikiyatri Kliniği, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul 2007.
- JANKELEVITCH, S., “Freud ve Psikanaliz”, Freud, Sigmund, *Cinsiyet ve Psikanaliz*, (Çev. Selâhattin Hilav), Varlık Yayınları, 5. bs., İstanbul 1981.
- JUNG, Carl Gustav, *Analitik Psikoloji*, (Çev. Ender Gürol), Payel Yayınevi, İstanbul 1997.
- KAPLAN, Mehmet, *Şiir Tahlilleri II*, Dergâh Yayınları, 8. bs., İstanbul 1999.
- KORKMAZ, Ramazan, *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- LACAN, Jacques, “Psikanaliz Deneyiminin Ortaya Koyduğu Biçimiyle “Özne-Ben”in İşlevinin Oluşturucusu Olarak Ayna Evresi”, (Çev. Nilüfer Kuyaş), *Felsefe Yazıları 1. Kitap*, (hzl. Selâhattin Hilâv), Yazko Felsefe Yayınları, İstanbul 1982.

- MORAN, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, 5. bs., İstanbul 2001.
- ÖZBEK, Yılmaz, *Edebiyat ve Psikanaliz*, Çizgi Kitabevi, Konya 2007.
- SABA, Ziya Osman, "Cahit'le Günlerimiz", Cahit Sıtkı Tarancı, *Ziya'ya Mektuplar*, (hzl. Faruk Duman), Can Yayınları, İstanbul 2007.
- SARI, Ahmet, *Psikanaliz ve Edebiyat*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2008.
- SUNAT, Halûk, *Boşluğa Açılan Kapı -Ahmet Hamdi Tanpınar ve Yapıtlarına Psikanalitik Duyarlıklı Bir Bakış-*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2004.
- TARANCI, Cahit Sıtkı, *Ziya'ya Mektuplar*, (hzl. Faruk Duman), Can Yayınları, İstanbul 2007.
- TARANCI, Cahit Sıtkı, *Otuz Beş Yaş –Bütün Şiirleri*, (drl. Asım Bezirci), Can Yayınları, 28. bs., İstanbul 2005.
- TARANCI, Cahit Sıtkı, *Evime ve Nihal'e Mektuplar*, (hzl. İnci Enginün), TDK Yayınları, Ankara 1989.
- TARANCI, Cahit Sıtkı, *Gün Eksilmesin Pencereden*, (hzl. Faruk Duman), Can Yayınları, İstanbul 2006.
- TURA, Saffet Murat, *Günümüzde Psikoterapi*, Metis Yayınları, 2. bs., İstanbul 2005.
- UÇ, Himmet, *Psikanalitik Edebiyat*, Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2008.